

AL MEER DAN 40 JAAR EEN KUNST OP ZICH

KUNST AAN DE DIJK KORTENHOEF

Animato kwartet

Inga Våga Gaustad, viool

Tim Brackman, viool

Elisa Karen Tavenier, altviool

Pieter de Koe, cello

Hanna Shybayeva

piano

Donderdag 18 april 2024

Programma en toelichting

Programma:

Béla Bartók (1881-1945) Pianokwintet in C (1903-1904, herzien in 1920)

- I. Andante - (Accelerando al) Allegro - Meno mosso - Allegro molto*
- II. Vivace scherzando - Moderato - Vivace scherzando - Vivo - Moderato*

Pauze

Robert Schumann (1810-1856) pianokwintet in Es groot op.44

- I. Allegro-brillante*
- II. In modo d'una marcia. Un poco largamente*
- III. Scherzo: Molto vivace*
- IV. Allegro ma non troppo*

Biografieën

Het Animato Kwartet

ontstaan in 2013, wordt alom gezien als het meest veelbelovende jonge strijkkwartet in Nederland. Het kwartet staat bekend om haar intense en krachtige spel, en grote podiumuitstraling. In hun programma's combineren de vier musici zowel klassieke werken uit het strijkkwartetrepertoire als, soms speciaal voor hen gemaakte, hedendaagse composities.

Het kwartet is in Nederland als ook daarbuiten op zowel grote als kleine podia te beluisteren, Het Animato nam deel aan de Strijkkwartet Biënnales van 2020 en 2024 in Amsterdam. Ook in het buitenland is het kwartet op de belangrijke podia te vinden, zoals in de kamermuziekserie van het **Gewandhaus Leipzig** en in de Luxemburg Philharmonie.

Na een tournee langs dertien grote zalen in Nederland ontving het Animato Kwartet in juni 2022 de publieksprijs van **Dutch Classical Talent 2022**. In 2023 ontving het Animato de prestigieuze **Kersjes Prijs**, de belangrijkste Nederlandse 'staatsprijs' voor kamermuziek. Uit het juryrapport: *"Vier spelers, die elk hun individuele expressie behouden en gebruiken, hebben een gelaagd en intens spel ontwikkeld als een kwartet met een breed kleurenpalet"*.

Het Animato Kwartet heeft het voorrecht te kunnen musiceren op prachtige instrumenten. Inga's viool (Riccardo Antoniazzi) en Pieter's cello (Joh. Th. Cuypers- Den Haag, 1775-'80) zijn in bruikleen van het Nationaal Muziekinstrumenten Fonds (NMF). Elisa Karen bespeelt een altviool van Daniel Royé, aangeschaft met steun van de Stichting Eigen Muziekinstrument.

Hanna Shybayeva

Hanna Shybayeva begon haar internationale carrière op elfjarige leeftijd en groeide door de jaren heen van "wonderkind" uit tot de volwassen en boeiende pianiste die zij thans is, geprezen door pers en publiek vanwege haar muzikale en eigenzinnige interpretaties, haar energie en de rijkdom van haar kleurenpalet; de solistenrol geeft haar evenveel voldoening als een optreden als kamermuziekpartner.

Al op jonge leeftijd won Hanna vele prijzen bij internationale concoursen in Europa en de VS en had ze een drukke agenda met deelname aan festivals en het geven van solorecitals en concertoptredens met orkesten. Sinds 2008 is Hanna lid van het New European Ensemble, dat algemeen wordt beschouwd als een van de meest innovatieve en dynamische ensembles voor nieuwe muziek. In hetzelfde jaar begint Hanna een kamermuziekproject "Symfonie in de Kamer", samen met het Ysaye Strijktrio, een project dat zich concentreert op bewerkingen van historische kamermuziek van symfonische werken.

Hanna had het voorrecht om nauw samen te werken met professoren als Dmitri Bashkirov, Ferenc Rados en Naum Grubert, die haar sterk beïnvloedden in haar muzikale ontwikkeling. Bij professor Naum Grubert studeerde ze aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag waar ze haar diploma behaalde met de hoogste onderscheiding.

Sinds 2013 is Hanna als piano docent verbonden aan de Internationale Anton Rubinstein Academie in Düsseldorf (Duitsland)/ Kalaidos Hochschule (Swiss) en sinds november 2021 is zij verbonden als docent hoofdvak piano aan het Conservatorium van Amsterdam.

Programmatoelichting:

Béla Bartók (1881-1945): Pianokwintet in C (1903-1904, herzien in 1920)

In zijn autobiografische schets uit 1921 beschrijft Bartók de omstandigheden waarin zijn *Pianokwintet in C* ontstond. De componist was net afgestudeerd aan de Liszt Academie in Boedapest, waar hij een tijdje onder invloed had gestaan van Richard Strauss, wiens orkestwerk *Also sprach Zarathustra* op een concert in 1902 veel indruk op hem had gemaakt. In dezelfde tijd begon Bartók echter ook de volksmuziek van zijn geboorteland Hongarije te verkennen, omdat hij ernaar verlangde zich uit te drukken in een nationalistisch idioom dat zou passen bij zijn Hongaarse identiteit. Ook Liszt zou een belangrijke invloed worden, maar pas nadat hij zijn *Pianokwintet in C* had geschreven.

Het werk werd voltooid in de zomer van 1904 in het Noord-Hongaarse vakantieoord Gerlice puszta en voor het eerst uitgevoerd in Wenen in de Ehrbar Saal op 21 november door het Prill Kwartet met de componist zelf als pianist. Zoals hij een paar dagen later in een brief aan zijn pianoleraar van de Academie, István Thomán, opmerkte: 'De moeilijkheidsgraad van mijn kwintet bracht de voltooiing van de eerste uitvoering ernstig in gevaar - maar toch kwam het er op de een of andere manier doorheen. Het publiek vond het zo goed dat het drie keer werd teruggeroepen. De recensies waren overwegend kort maar over het algemeen wel positief, waarbij Theodor Helm de jonge componist prees en opmerkte dat het werk schatplichtig was aan de piano-rapsodieën van Bartóks landgenoot Franz Liszt. *Het Neues Wiener Tagblatt* signaleerde eveneens het succes van de finale, ook al had het zijn twijfels over de eerste drie delen. De recensent in *Welt Blatt* was echter minder vriendelijk en merkte op dat 'een onmiskenbaar talent worstelt met een twijfelachtige verslaving aan aparte effecten, die niet zelden ronduit afstotend zijn.'

Blijkbaar lieten de kritieken Bartók niet volledig onberoerd, want in 1920 zou hij het stuk herzien en op 7 januari 1921 werd het *Pianokwintet in C* in de nieuwe versie voor het eerst uitgevoerd, met succes, maar dat zinde de componist niet omdat hij de indruk kreeg dat het vroege werk door het publiek werd verkozen boven zijn later gecomponeerde stukken, die eveneens werden uitgevoerd.

Zoltán Kodály en de toenmalige vrouw van de componist, Márta Ziegler, dachten zelfs dat Bartók het werk had vernietigd. Het stuk werd vervolgens herontdekt door Bartók-kenner Denijs Dille in januari 1963. Daarna werd het decennialang nauwelijks gespeeld, maar daar lijkt inmiddels een kentering in de te komen. Terecht want het vierdelige *Pianokwintet in C*, cyclisch gecomponeerd als één doorlopende beweging waarin bepaalde thema's steeds terugkeren, stoelt deels misschien nog op de nalatenschap van Brahms, maar gebruikt ook al levendige elementen uit de Hongaarse folklore.

Na de première in 1904 zond Bartók het stuk vervolgens in voor het Anton Rubinstein Concours in Parijs, samen met zijn pas voltooide *Rhapsodie voor piano en orkest (op. 1)*, toen nog *Konzertstück* genoemd. Hij nam ook deel aan het concours als pianist en won in die hoedanigheid de tweede prijs na de winnaar Wilhelm Backhaus (1884-1969), een pianist die hij zeer waardeerde. Maar Bartók was zwaar teleurgesteld door de ontvangst van zijn eigen composities: het *Pianokwintet* werd op voorhand afgewezen omdat het te moeilijk was om in te studeren. In plaats daarvan zond hij zijn *Vioolsonate in e* uit 1903 in, die hij speelde met Lev Zeitlin (1884-1930). Zowel dit werk als de Rhapsodie, uitgevoerd door Bartók zelf met het Lamoureux Orkest onder Camille Chevillard (1859-1923), wonnen geen prijs; er werd zelfs helemaal geen compositieprijs uitgereikt. De componist die er het beste vanaf kwam was de Italiaan Attilio Brugnoli (1880-1937), wiens werken, zo liet Bartók zijn moeder vol afschuw weten, 'volstrekt waardeloze eclectische conglomeraten' waren: 'Het schandalige is dat de jury niet kon zien hoeveel beter mijn werken zijn.' Hoewel Bartók, naar eigen zeggen, zijn eigen stijl nog niet had gevonden in het *Pianokwintet*, bleef het stuk hem dierbaar.

Robert Schumann (1810-1856): Pianokwintet in Es groot op. 44 (1842)

Nadat hij aanvankelijk bijna uitsluitend voor piano had gecomponeerd, leefde Schumann zich twee jaar na zijn huwelijk met Clara Wieck in 1840 een jaar lang uit in het componeren van kamermuziek. Dat resulteerde o.a. in zijn drie *Strijkkwartetten*, *Op. 41*, het *Pianokwintet*, *Op. 44*; het *Pianokwartet*, *Op. 47*; en de *Phantasiestücke* voor pianotrio, stuk voor stuk prachtige werken uit 1842, die nog altijd tot de verbeelding spreken. Schumann, die zijn *Pianokwintet in Es* opdroeg aan Clara, was in deze periode vrolijk gestemd en liet daardoor in zijn composities de meer extraverte en uitbundige kant van zichzelf zien.

Volgens Clara, die de pianopartij van het werk zou spelen tijdens de eerste privé-uitvoering van het kwintet op 56 december 1842 in het deftige huis van de pianiste Henriett Voigt, die getrouwd was met een rijke koopman, was het *Pianokwintet in Es* 'prachtig, vol kracht en frisheid'. Maar voor de eerste uitvoering werd ze ziek, zodat niemand minder dan Felix Mendelssohn de volgens Schumann, 'duivelse pianopartij' voor zijn rekening kwam nemen, wat leidde tot een aantal herzieningen van de middelste delen, waaronder de toevoeging van een trio aan het derde deel.

Clara speelde de pianopartij voor de eerste keer tijdens de eerste openbare uitvoering op 8 januari 1843 in het Gewandhaus in Leipzig. Ze zou het *Pianokwintet in Es* tijdens haar leven nog vaak spelen, behalve in 1852, toen Schumann ineens liever wilde dat de jongere pianist Julius Tausch zijn Clara zou vervangen in het kwintet, met als motiverende reden dat 'een man het beter begrijpt.' Wat daar nu precies achter zat, is vooral voer voor psychologen, want het huwelijk tussen Robert en Clara was er inmiddels zeker niet eenvoudiger op geworden. Robert leed onder de successen van Clara als pianovirtuose en in 1854 stortte hij zich als gevolg van gehoorhallucinaties, depressies en visioenen in de Rijn, wat leidde tot zijn opname in het gesticht in Eendenich.

Schumanns koppeling van de piano aan een gewoon strijkkwartet weerspiegelde de veranderende technische mogelijkheden van de piano en het culturele belang van het kwartet. Tegen 1842 werd het strijkkwartet beschouwd als het belangrijkste en meest prestigieuze kamermuziekensemble, terwijl de piano door de vooruitgang in het ontwerp krachtiger en dynamischer was geworden. Door piano en strijkkwartet samen te brengen, wist Schumanns ten volle de expressieve mogelijkheden te benutten van deze combinatie, waarbij dialogen tussen de vijf instrumenten worden afgewisseld met meer concerto-achtige passages waarin de gebundelde krachten van de strijkers worden afgezet tegen de solostem van de piano. In een tijd waarin kamermuziek zich verplaatste van de salon naar openbare concertzalen, gaf Schumann het pianokwintet vorm als een muzikaal genre dat zweefde tussen privé en openbaar, met zowel quasi-symfonische als meer kamermuziekachtige elementen.

Het openingsdeel, *Allegro brillante* opent met krachtige akkoorden waarna de muziek er vandoor stroomt als een waterval. Het tweede deel met zijn aangrijpende dodenmars is een meer ingetogen *In modo d'una marcia*. *Un poco largamente* met prachtige melodische thema's. In het uit vijf snelle gedeeltes opgebouwde *Scherzo* laat een onstuimige Schumann zich van zijn mannelijke kant zien, waarna het hoofdthema van het afsluitende *Allegro ma non troppo* in allerlei gedaantes langs vliegt, totdat er een soort dubbele fuga ontstaat die het werk in zijn geheel een cyclisch karakter verleent.

Het thema van de dodenmars uit het tweede deel weerklinkt o.a. in de film *Fanny en Alexander* van Ingmar Bergman. De ontvangst van het *Pianokwintet in Es* was zeer positief. Alleen Franz Liszt vond het werk 'iets te Leipzigerisch', een opmerking die Schumann hem nooit meer zou vergeven.

Met dank aan Wenneke Savenije